

Kraków przedlokacyjny w świetle dokumentu Bolesława Wstydlivego z 10 maja 1264

Słowa kluczowe: miasto przedlokacyjne, jatka rzeźnicza, taberna, parcela, podgrodzie, przełom lokacyjny, gmina samorządowa

Keywords: pre-location town, butchery, tavern, parcel, suburb, location breakthrough, municipal community

10 maja 1264 książę Bolesław Wstydlivy wystawił dokument na rzecz kolegiaty św. Michała na Wawelu¹. Dowiadujemy się z niego, że do uposażenia kolegiaty należały dwie jatki rzeźnicze, trzy grunty i czynsz z bliżej nieokreślonej liczby tabern na terenie Krakowa. Stanowiły one własność kościoła od zamierzchłych czasów jego fundacji („ab antiquo [...] a fundacione ipsius ecclesie”), ich wartość jednak nie przekraczała pięciu grzywien srebra rocznie ze względu na niewielką gęstość zaludnienia miasta („propter hominum inhabitantium raritatem”). Egzekwowanie niewysokich należności utrudniła dodatkowo lokacja Krakowa na prawie niemieckim: „ex locatione civitatis, quam fecimus iure Theutonico, difficultas orta est eisdem preposito et canonicis in solucione predictorum”. W ramach rekompensaty strat doznanych przez kolegiatę z powodu lokacji książę zobowiązał wójta dziedzicznego, ławników i rajców do wypłacania prepozytowi i kanonikom pięciu grzywien srebra rocznie z czynszu miejskiego, grożąc im w przeciwnym razie interwencją biskupa. Umowa została zawarta zapewne nieprzypadkowo w 1264 r., właśnie wtedy bowiem upłynął siedmioletni okres zwolnienia obywateli Krakowa od płacenia czynszów, określony przywilejem lokacyjnym z 1257 r.² W ostatnim zdaniu dyspozycji dokumentu Bolesław Wstydlivy zatwierdził jeszcze zamianę dwóch gruntów („commutationem duarum arearum”) między prebendami dwóch kanoników kolegiaty, Wita i Drogo-sza. Czynności publiczno-prawnej dokonano w Krakowie w elitarnym gronie świad-

¹ KDM, t. I, nr 66 (edycja na podstawie kopii); t. II, nr 471 (na podstawie oryginału); oryginał: Włocławek, Archiwum Diecezjalne, dok. perg. nr 44, vide LIBROWSKI 1994, nr 44, s. 38–39; RABIEJ 2005, Aneks, reg. 95.

² W taki sposób czas wystawienia dokumentu z 1264 r. zinterpretował WYROZUMSKI 1992, s. 182.

ków, m.in. kasztelana i wojewody krakowskiego. Dochowany do naszych czasów dokument został wygotowany w kancelarii książęcej i opatrzony pieczęciami Bolesława, biskupa Prędoty i kapituły katedralnej, przywieszonymi na obfitych pękach czerwonej nici³.

Kościół św. Michała, zburzony w pierwszych latach XIX w., był jedną z najstarszych świątyń Wawelu⁴. Pierwszą wzmiankę o związanej z nim grupie kanoniczej przynosi bulla protekcyjna Eugeniusza III z 1148 r., która informuje o przynależności prepozytury św. Michała do uposażenia biskupstwa kujawskiego⁵. W bezpośrednim sąsiedztwie świątyni rozciągało się pole wiecowe (poświadczone w 1229 r.), na którym dopełniano ceremonii intronizacji książęcych⁶. W latach 1325–1327 roczne dochody kolegiaty oszacowano na 55 grzywien srebra, co pozwala uznać ją za jedną z najbogatszych świątyń krakowskiego zespołu osadniczego⁷. Wspomniany dokument Bolesława Wstydlivego z 1264 r. zawiera jedyną wiarygodną wzmiankę dotyczącą dóbr kolegiaty znajdujących się na terenie przedlokacyjnego Krakowa⁸. Mimo niejednoznaczności kluczowych sformułowań dyplomu sądzę, że jego należyta interpretacja pozwala znacząco wzbogacić rozważania nad dziejami Krakowa i innych polskich miast w epoce poprzedzającej kolonizację na prawie niemieckim.

³ RABIEJ 2005, s. 121–122, 173–174, 178.

⁴ ROŻEK 1983, s. 96; PIANOWSKI 1984, s. 160–161; WYROZUMSKI 1992, s. 136–137; WYROZUMSKI 1993, s. 66–68; SKWIERCZYŃSKI 1996, s. 6, 11; RAJMAN 2002, s. 44–45; RAJMAN 2004, s. 27, 35, 51; BOBER 2008, s. 70–71; BROMOWICZ, MAGIERA 2009, s. 29; GWIZDAŁÓWNA 2015, s. 113–114, vide także KŁOCZOWSKI 1971, s. 19–27.

⁵ PomUB, nr 2; SZYMAŃSKI 1995, s. 29–30.

⁶ BANASZKIEWICZ 2002, s. 344–346, vide także KARA 2006, s. 99–160.

⁷ MPV, I, nr 139, s. 112–113.

⁸ Żadnymi dodatkowym informacjami na ten temat nie dysponował Jan Długosz, cf. wzmiankę o dokumencie z 1264 r. w LB, I, s. 538. Długosz wspomniał, że do uposażenia prepozyta kolegiaty św. Michała należała także niezabudowana parcela na terenie Krakowa przy ul. Szpitalnej, wolna od opłat i wszelkich powinności na rzecz miasta. Prepozyt miał prawo do wybudowania na jej terenie domu i pobierania z niego czynszu: *ibidem*. O genezie tej własności nic nie wiadomo, warto jednak nadmienić, że w 2. połowie XIII w. dwa dwory przy ul. Szpitalnej nabyli również cystersi z Mogiły (ZDANEK 2001, s. 540–541). Wkrótce wspomniana parcela została przekazana klasztorowi Św. Ducha (*Akta wizytacji* 1965, s. 6). Długosz twierdził również, że oprócz czynszu ustanowionego przez Bolesława Wstydlivego w 1264 r. kustosz kolegiaty św. Michała otrzymywał 5 grzywien obiegowej monety lub 4 grzywny szerokich groszy z czynszu Krakowa w ramach rekompensaty za jatki rzeźnicze usytuowane niegdyś w okolicy kościoła Mariackiego („ecclesiae Beatae Mariae Virginis parochiali in Cracovia confrontatorum”, LB, t. I, s. 540). Problem ten poruszył Walerian Pernus w spisie dochodów miasta Krakowa z 1562 r. Zdaniem Pernusa czynsz nadany kolegiacie przez Bolesława Wstydlivego w 1264 r. obrócono początkowo w kramy i nieruchomości na terenie miasta lokacyjnego, które potem zostały zburzone przez rajców „pro ornamento civitatis”. Następnie, w ramach rekompensaty, mansjonarze kolegiaty otrzymali roczny dochód z czynszu Krakowa, który przywłaszczył sobie kustosz (KDMK, cz. 4, s. 761–762). Kolegium mansjonarzy przy kolegiacie św. Michała zostało ufundowane i uposażone dochodami z czynszu wykupionego od rajców Krakowa dopiero w 1500 r. przez królową Elżbietę (KDMK, cz. 4, nr 609; TOMKOWICZ 1908, s. 101–102).

W dotychczasowej historiografii dogłębnej analizy dokumentu Bolesława Wstydliwego dokonał Jerzy Wyrozumski⁹. Twierdził on, że ustęp, który odnosi początki uposażenia kolegiaty do czasów fundacji świątyni, nie zasługuje na wiarę i miał na celu jedynie podkreślenie starodawności uprawnień własnościowych opisanych w dyplomie. Zdaniem wspomnianego badacza musiały one mieć znacznie młodszą metrykę. Świadczy o tym wzmianka o trzech działkach (*areae*) w uposażeniu kolegiaty, które według Wyrozumskiego należy interpretować jako parcele miasta lokacyjnego. Ponieważ zgodnie z treścią dokumentu z 1264 r. działki te należały do kolegiaty w okresie poprzedzającym lokację Krakowa na prawie magdeburskim w 1257 r., uczony domniemywał, że zostały one wydzielone i nadane kanonikom na etapie pierwszej lokacji Krakowa, przeprowadzonej zapewne w latach dwudziestych XIII w. przez Leszka Białego¹⁰. Zgodnie ze stanowiskiem podzielanym przez większość historyków, m.in. przez Wyrozumskiego, niemieccy koloniści, którzy przybyli do Krakowa za rządów Leszka osiedlili się na północ od wczesnośredniowiecznego podgrodzia, na obszarze wchłoniętym przez miasto lokowane w 1257 r. przez Bolesława Wstydliwego¹¹.

Przytoczona koncepcja nie wspiera się na mocnych podstawach. Wbrew domysłom Jerzego Wyrozumskiego nie wiemy, czy pierwszej lokacji Krakowa za rządów Leszka Białego faktycznie towarzyszyła całościowa parcelacja miejskich gruntów. Mylne jest również założenie, jakoby termin *area* oznaczał koniecznie parcelę miasta lokacyjnego. Słowo *area* (oraz jego synonimy *fundus* i *terra*) oznaczało bowiem jedynie wydzielony grunt, który nie musiał zostać rozmierzony w toku parcelacji typowej dla miejskich lokacji¹². Świadczy o tym wymownie dokument z 1277 r., mocą którego krakowska kapituła katedralna odstąpiła księżnej Kindze grunt określony właśnie jako *area i fundus* („quandam aream sive fundum Ecclesie”) między działką (*curiam*) braci franciszkanów a Wisłą¹³. Grunt przekazany księżnej znajdo-

⁹ WYROZUMSKI 1992, s. 175–176. Ustalenia te powtórzył bez zmian RAJMAN 2004, s. 175–176.

¹⁰ WYROZUMSKI 1992, s. 176: „[...] jest ona [kolegiata — P.O.] znacznie starsza niż taka forma uposażenia, jak jatki, karczmy i parcele, a zwłaszcza te ostatnie, które można łączyć dopiero z lokacją z lat dwudziestych XIII w. Daty powstania tych nadań nie dochodzono, ważne było bowiem, że są one dawne i ten element podkreślono w sposób przesadny. Nie dziwi nas, że po przeorganizowaniu i przesunięciu miasta w inne miejsce powstały trudności w egzekwowaniu należnych kwot. Ważne jest tu owo przeciwstawienie przez kancelarię książęcą okresu przed lokacją 1257 r. okresowi połokacyjnemu pod względem zaludnienia. Musimy przyjąć, że stwierdzenie owej rzadkości mieszkańców miasta przedlokacyjnego było relatywne i miało sens tylko w porównaniu z nowym stanem rzeczy. Trzeba więc znać za poświadczony źródłowo widoczny wzrost zaludnienia Krakowa już w latach 1257–1264, a przynajmniej w okresie wolnizny”.

¹¹ Vide zwłaszcza materiały opublikowane w: „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa”, 28, 2010, cz. 1–2; RAJMAN 2012, s. 47–68; PIEKALSKI 2014, s. 59–60.

¹² PLEZIA 1953, s. 726; GOLIŃSKI 1996, s. 333–342.

¹³ CDP, III, nr 53; KOWALSKI 2000, s. 208.

wał się bez wątplenia poza obszarem, który poddano regulacji mierniczej na etapie lokacji Krakowa w 1257 r.

Przed zaproponowaniem odmiennej interpretacji treści dokumentu Bolesława Wstydlwego z 1264 r. trzeba zwrócić uwagę, że jego ustępy odnoszące się do położenia kolegiaty św. Michała i jej dóbr w przestrzeni Krakowa brzmią zadziwiająco niejednoznacznie¹⁴. Na początku dyspozycji stwierdzono jedynie, że kościół ten jest położony w bliżej nieokreślonym mieście („de civitate”), zaś jego majątek zlokalizowano „w tymże mieście”, „in ipsa civitate”. Następnie wspomniano o konsekwencjach lokacji miasta na prawie magdeburskim: „ex locacione civitatis, quam fecimus iure Theutonico”. Pełna nazwa Krakowa pojawia się dopiero w jednym z dalszych zdań dokumentu, wzmiankującym wójta dziedzicznego, ławników i rajców „tegoż miasta Krakowa” („ipsius civitatis Cracoviensis”), tj. miasta książęcego lokowanego przez Bolesława¹⁵.

Zastanawiająca wydaje się również suma pięciu grzywien, na jaką w 1264 r. oszacowano dobra kolegiaty św. Michała usytuowane na obszarze przedlokacyjnego Krakowa. Jak zauważyli Tadeusz Lalik i Irena Cieśla (Rabęcka-Brykczyńska)¹⁶, a co przeoczył Jerzy Wyrozumski, był to bardzo niski szacunek, zważywszy że w badanym okresie jedna podmiejaska taberna przynosiła właścicielowi średnio sześć grzywien srebra, podczas gdy dochód z taberny miejskiej bywał jeszcze wyższy¹⁷. Gdyby jatki, grunty i taberny w uposażeniu kolegiaty powstały wraz z pierwszą lokacją Krakowa za rządów Leszka Białego, należałoby oczekiwać znacznie wyższej wyceny¹⁸. Niską wartość dóbr na terenie Krakowa w uposażeniu kolegiaty podkreślono zresztą w dokumencie Bolesława Wstydlwego, tłumacząc ów fakt rzadkością zaludnienia krakowskiej *civitas*.

Wątpliwości te skłaniają do podejrzenia, że dobra kolegiaty św. Michała opisane w dokumencie z 1264 r. mogły pochodzić jeszcze z czasów poprzedzających jakiegokolwiek wysiłki zmierzające do utworzenia w Krakowie książęcego miasta lokacyjnego. Nadania działów ziemi, jatek i tabern (rozumianych nie tylko jako karczmy *sensu stricto*, lecz także jako działki obdarzone przywilejem produkcji i wyszynku alkoholu) na rzecz instytucji kościelnych były typowym elementem stosunków własnościowych panujących w ośrodkach miejsko-targowych na ziemiach polskich przed epoką kolonizacji na prawie niemieckim¹⁹. Skalę tego zjawiska unaocznia zwłaszcza

¹⁴ Nie zwrócił na to uwagi TYSZKA 2001, s. 39–70.

¹⁵ Poza dokumentem z 1264 r. w materiale źródłowym z XIII w. tylko raz określono położenie kościoła św. Michała. Mianowicie w dokumencie biskupa krakowskiego Wincentego z 1212 r. wzmiankowany został Herman, kustosz św. Michała *de Cracovia* (KDM, t. I, nr 9, cf. RAJMAN 2002, s. 44).

¹⁶ LALIK 1962, s. 106; CIEŚLA 1958, s. 190.

¹⁷ CIEŚLA 1958, s. 188–199; TRAKOWSKI 1962, s. 742.

¹⁸ Trudno zgodzić się, że niedoszacowanie wartości dóbr kolegiaty mogło wynikać z przymusowego charakteru ich wykupu, jak twierdziła CIEŚLA 1958, s. 190; CIEŚLA 1984 (jako RABĘCKA-BRYKCYŃSKA 1984), s. 23.

¹⁹ CIEŚLA 1958, s. 158–222; TRAWKOWSKI 1958, s. 69–106; TRAWKOWSKI 1962, s. 731–744; BUCZEK 1964, s. 69–91; GAWLAS 2015, s. 7–56.

obfita dokumentacja źródłowa z Płocka, wytworzona w XIII–XIV w. w toku skomplikowanego procesu wcielania przedlokacyjnego miasta biskupiego na podgrodzium do miasta książęcego, lokowanego po raz pierwszy w 1237 r. W okresie przedlokacyjnym na podgrodzium płockim działało 12 tabern (działek obdarzonych przywilejem propinacyjnym), które należały do uposażenia prebend kanoników katedralnych²⁰. W 1237 r. mieszkańcy książęcego miasta lokacyjnego uzyskali prawo do posiadania własnych tabern pod warunkiem płacenia od każdej z nich jednej grzywny srebra rocznie. Znacznie wyżej wyceniono później taberny kościelne — w 1299 r., na etapie kolejnej lokacji miasta książęcego, jego władze wykupiły 12 wspomnianych tabern za roczną opłatę 60 grzywien srebra, a więc po pięć grzywien od każdej działki²¹.

Dotychczasowi badacze nie odnieśli się z należytą uwagą do ostatecznego zdania dyspozycji dokumentu Bolesława Wstydlivego dla kolegiaty św. Michała z 1264 r. Przypomnijmy, że książę potwierdził nim zamianę dwóch działek, które wchodziły w skład prebend dwóch kanoników. Ustęp ten można interpretować na dwa sposoby. Być może wzmiankowano tutaj dwie z trzech działek, o których przynależności do uposażenia kolegiaty wspomniano już na początku dyspozycji. Nie można jednak wykluczyć, że dwa grunty wzmiankowane pod koniec dokumentu nie były tożsame z żadną z trzech wcześniej wymienionych działek. Musielibyśmy zatem przyjąć, że przed lokacją Krakowa kolegiata dysponowała aż pięcioma działkami w granicach krakowskiego zespołu osadniczego oraz że przynajmniej dwie z tych działek pozostały w jej uposażeniu również po lokacji. Taka liczba działek odpowiadałaby prawdopodobnej liczebności grupy kanonickiej św. Michała — w pierwszej połowie XIV w. w jej skład wchodził prepozyt, kustosz i trzech kanoników²². Bez względu na to, za którą z tych możliwości się opowiemy, wydaje się, że dwie działki kanoniczne, których zamianę potwierdził w 1264 r. Bolesław, raczej nie mogły znajdować się na obszarze, na którym ok. 1257 r. wytyczono od podstaw książęce miasto lokacyjne.

Jak widzimy, zagadnienie metryki oraz lokalizacji dóbr na terenie Krakowa w uposażeniu kolegiaty św. Michała jest bardziej złożone, niż dotychczas uważano. Obowiązujący pogląd, jakoby dobra te nadane zostały kanonikom dopiero przez Leszka Białego na etapie pierwszej lokacji Krakowa jest sprzeczny z wymową dokumentu Bolesława Wstydlivego z 1264 r. i pozbawiony jakichkolwiek innych podstaw źródłowych. Krytykowana koncepcja wynika nie tylko z pobieżnej analizy książęcego dokumentu, lecz także z powszechnych stereotypów historiograficznych, które umniejszają skalę rozwoju stosunków pieniężnych na ziemiach polskich w czasach przedlokacyjnych i bagatelizują rolę odegraną na tym polu przez instytucje kościelne. Z podobnych pobudek i w równie arbitralny sposób kwestionuje się

²⁰ TRAWKOWSKI 1962, s. 731–744; DYGO 1993, s. 10–11; GAWLAS 2015, s. 19–20, vide także GOLEMBNIK 2011, s. 267–276.

²¹ *Zbiór dokumentów* 1975, nr 18; SZACHERSKA 1992, s. 184–185; POLAK 2011, s. 311–314; GAWLAS 2015, s. 20–21.

²² MPV, I, nr 139, s. 112–113.

wiarygodność wzmianki o dwóch jatkach w Krakowie („duo macella in Cracovia”), które według tzw. falsyfikatu tynieckiego z lat 1123–1135 należały do uposażenia klasztoru Benedyktynów w Tyńcu²³.

Dobra kolegiaty św. Michała, odnoszone w dokumencie Bolesława Wstydliwego z 1264 r. do czasów fundacji świątyni, rzeczywiście mogły być reliktem dawnych, przedlokacyjnych uprawnień własnościowych. W takim razie powinny znajdować się nie na terytorium późnośredniowiecznego miasta lokacyjnego, lecz na obszarze wawelskiego podgrodzia²⁴. Wiadomo, że grunty należące w XIII w. do uposażenia prebend kanoników katedry wawelskiej położone były zapewne od dłuższego czasu właśnie u podnóża Wawelu, w rejonie późniejszej ul. Kanonicznej²⁵. Niedaleko, w sąsiedztwie kościołów św. Andrzeja (XI w.) i św. Marii Magdaleny (druga ćwierć lub połowa XIII w.) lokalizuje się przedlokacyjne targowisko, którego istnienie poświadczają wczesnośredniowieczne znaleziska monet i odważników handlowych oraz relikty dwunastowiecznego bruku z tłucznią wapiennego²⁶. Była to najstarsza utwierdzona nawierzchnia w granicach krakowskiego zespołu osadniczego. Za związkiem kolegiaty św. Michała z dawnymi tradycjami życia targowego w Krakowie mogą także przemawiać obserwacje Stanisława Trawkowskiego i Marty Młynarskiej-Kaletynowej, którzy dowodzili przekonująco, że targi doroczne w przedlokacyjnym Krakowie przypadały początkowo na okres majowego święta Archanioła Michała²⁷. Następnie, po kanonizacji z 1254 r., rolę patrona krakowskiego jarmarku wiosennego przejął św. Stanisław²⁸.

Rozpoczęty przez Leszka Białego proces lokacji miasta książęcego w Krakowie musiał prowadzić do stopniowego zaniku funkcji targowych podgrodzia, uderzając w dotychczasowe uprawnienia majątkowe rozmaitych instytucji kościelnych, w tym także kolegiaty św. Michała na Wawelu²⁹. Podejrzewam, że z pró-

²³ RABĘCKA-BRYKCYŃSKA 1984, s. 12–13; RAJMAN 2004, s. 175. Z opinią tą polemizował GAWLAS 2005, s. 155.

²⁴ Taką lokalizację jatek, gruntów i tabern wymienionych w dokumencie z 1264 r. przyjął TYSZKA 2001, s. 47. Badacz nie uargumentował jednak tej opinii i nie odniósł się do koncepcji J. Wyrozumskiego.

²⁵ BICZ-SUKNAROWA, NIEWALDA, ROJKOWSKA 1996, s. 87–102; KOWALSKI 2000, s. 207–208, 229–241; KOCZERSKA 2002, s. 162–166.

²⁶ RADWAŃSKI 1975, s. 105, 139–140, 274–275; PIEKALSKI 2014, s. 57–58, vide także ZAITZ 2006, s. 241–245.

²⁷ TRAWKOWSKI 1952, s. 82–83; MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1967, s. 30, przyp. 31. Stanisław Trawkowski twierdził również, że przed ustanowieniem jarmarku w dniu św. Wincentego na wrocławskim Ołbinie w 1149 r. targi doroczne w prawobrzeżnym Wrocławiu odbywały się przy kościele św. Michała (TRAWKOWSKI 1952, s. 80–89; MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986, s. 44). Kolegiata o takim wezwaniu odegrała także doniosłą rolę w przeobrażeniach własnościowych i przestrzennych towarzyszących lokacji Płocka (GAWLAS 2015, s. 25).

²⁸ Cf. KUTRZEBA 2009 (1902), s. 382–383; WYROZUMSKI 1992, s. 390.

²⁹ Podobny proces na przykładzie wielu polskich miast lokacyjnych ukazał GAWLAS 2015, s. 7–56. Omawiając przypadek Krakowa badacz zauważył jednak, że „z najbardziej zawikłaną sytuacją

bami utrzymania przynajmniej części kościelnych dochodów mogła wiązać się tajemnicza fundacja kościoła św. Marii Magdaleny na podgrodzium, przypisywana zwykle biskupowi krakowskiemu Iwonowi Odrowążowi (1218–1229) lub Prędocie (1242–1266)³⁰. Zapewne na etapie budowy kościoła położono w jego otoczeniu kolejną warstwę bruku³¹. Na związek kościoła św. Marii Magdaleny z procesem lokacyjnym w Krakowie mogłoby wskazywać również jego charakterystyczne wezwanie. Identyczne wezwanie nosi m.in. kościół w lewobrzeżnym Wrocławiu, który w 1226 r. przejął funkcję świątyni parafialnej miasta tworzonego przez Henryka Brodatego³², a także pierwsza fara miasta, które w 1253 r. lokowano w lewobrzeżnym Poznaniu³³.

Ostateczny kres miastu przy krakowskim kościele św. Marii Magdaleny położyła zapewne lokacja Krakowa na prawie magdeburskim w 1257 r., czego świadectwem wydaje się właśnie dokument Bolesława Wstydliwego dla kolegiaty św. Michała z 1264 r. Nie ulega wątpliwości, że w przygotowaniu do wielkiej lokacji wpisywał się także starszy dokument Bolesława dla wawelskiej kolegiaty z 1254 r.³⁴ W odpowiedzi na prośby biskupa kujawskiego Wolimira kanonicy otrzymali wtedy cenne prawo do polowania na bobry w jeziorze, które należy lokalizować prawdopodobnie pod Górą Lasoty³⁵. Możliwe, że do dawnych tradycji życia targowego na podgrodzium nawiązał Władysław Łokietek, który w ramach represji po stłumieniu buntu wójta Alberta w 1312 r. założył w sąsiedztwie kościołów św. Andrzeja i św. Marii Magdaleny osadę zwaną „nowym miastem” (*nova civitas*), a następnie (po lokowaniu w 1335 r. kolejnego nowego miasta, Kazimierza) „Okolem”³⁶.

W świetle przedstawionych rozważań dokument Bolesława Wstydliwego z 1264 r. okazuje się niedocenionym źródłem do badań nad dziejami krakowskiego zespołu osadniczego. Z jego dogłębnej analizy wyłania się sugestywny obraz wczesnomiejskiej osady targowej na podgrodzium, powiązanej stosunkami własnościowymi z potężnymi instytucjami kościelnymi i zlikwidowanej w epoce trzynastowiecznych przeobrażeń lokacyjnych. W podobnym czasie i okolicznościach doszło również do zaniku miasta katedralnego na podgrodzium w Płocku czy osady targowej na wro-

mamy do czynienia w Krakowie. Jej omówienie wymagałoby osobnej i drobiazgowej analizy” (ibidem, s. 36).

³⁰ FIRLET 2002a, s. 249–256; FIRLET 2002b, s. 28–34; BOBER 2008, s. 88–91.

³¹ RADWAŃSKI 1975, s. 105–106, 139; NIEMIEC 2011, s. 276–277.

³² *Śródmiejska katedra* 2010; PIEKALSKI 2014, s. 70–83.

³³ *Stara i nowa fara* 2003; JUREK 2005, s. 186–187.

³⁴ KDM, t. II, nr 443. Treść dokumentu znana jest jedynie z XVI-wiecznego odpisu w kopiarstwie wrocławskim (LIBROWSKI 2000, nr 24, s. 18; RABIEJ 2005, Aneks, reg. nr 43).

³⁵ Jezioro to wzmiankował Jan Długosz opisując uposażenie klerykatury kolegiaty św. Michała (LB, t. I, s. 544, cf. SIKORA 1980, s. 826).

³⁶ Kwestia genezy i statusu prawnego nowego miasta na podgrodzium wawelskim pozostaje przedmiotem dyskusji, vide GAWLAS 1994, s. 101–110; WYROZUMSKI 1992, s. 259–260; SŁOŃ 2010, s. 288–306; SZYMA 2015, s. 29–35. Przygotowuję na ten temat osobną rozprawę.

clawskim Ołbinie przy dwuanstowiecznym opactwie św. Wincentego³⁷. Dokument Bolesława, będąc szczególnie wymownym świadectwem starych tradycji życia targowego pod Wawelem, unaocznia równocześnie skalę przełomu osadniczego, który dokonał się na ziemiach polskich w epoce kolonizacji na prawie niemieckim.

WYKAZ CYTOWANYCH ŹRÓDEŁ I LITERATURY PRZEDMIOTU

- Akta wizytacji 1965* = *Akta wizytacji dekanatu krakowskiego 1599 roku przeprowadzonej z polecenia kardynała Jerzego Radziwiłła*, wyd. Czesław Skowron, Lublin 1965
- BANASZKIEWICZ 2002 = Jacek Banaszkiewicz, *Polskie dzieje bajeczne mistrza Wincentego Kadłubka*, Wrocław 2002²
- BICZ-SUKNAROWA, NIEWALDA, ROJKOWSKA 1996 = Maria Bicz-Suknarowa, Waldemar Niewalda, Halina Rojkowska, *Zabudowa ulicy Kanoniczej na tle urbanistyki średniowiecznego Okołu*, w: *Sztuka około 1400. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Poznań, listopad 1995*, t. I, red. Teresa Hrankowska, Warszawa 1996, s. 87–102
- BOBER 2008 = Monika Bober, *Architektura przedromańska i romańska w Krakowie. Badania i interpretacje*, Rzeszów 2008
- BROMOWICZ, MAGIERA 2009 = Jan Bromowicz, Janusz Magiera, *Kamień wczesnośredniowiecznych budowli na Wawelu*, „*Studia Archeologica Waweliana*”, IV, 2009, s. 5–52
- BUCZEK 1964 = Karol Buczek, *Targi i miasta na prawie polskim (okres wczesnośredniowieczny)*, Wrocław 1964
- CDP = *Codex diplomaticus Poloniae*, t. III, wyd. Julian Bartoszewicz, Varsaviae 1858
- CIEŚLA 1958 = Irena Cieśla, *Taberna wczesnośredniowieczna na ziemiach polskich*, „*Studia Wczesnośredniowieczne*”, IV, 1958, s. 158–222
- CIEŚLA 1984, vide RABĘCKA-BRYKCZYŃSKA 1984
- DYGO 1993 = Marian Dygo, *Hospites eciam eo iure fruuntur, quo et milites Mazouzienses. W sprawie lokacji Plocka w 1237 roku*, „*Kwartalnik Historyczny*”, C, 1993, 3, s. 3–17
- FIRLET 2002a = Janusz Firlet, *Capella murata tituli sanctae Mariae Magdalenae... Z dziejów dawnego kościoła Uniwersytetu Krakowskiego*, w: *Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej*, red. Cezary Buśko et al., Wrocław–Praha 2002, s. 249–256
- FIRLET 2002b = Janusz Firlet, *Kościół św. Marii Magdaleny w Krakowie*, „*Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*”, XXI, 2002, s. 28–34
- GAWLAS 1994 = Sławomir Gawlas, *Nova civitas in Okol. Fragment z dziejów Krakowa, w: Społeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. Stefan Krzysztof Kuczyński, t. VI, Warszawa 1994, s. 101–110
- GAWLAS 2005 = Sławomir Gawlas, *Przełom lokacyjny w dziejach miast środkowoeuropejskich*, w: *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red. Zofia Kurnatowska, Tomasz Jurek, Poznań 2005, s. 133–162

³⁷ W 1232 r. Henryk Brodaty zlikwidował targ doroczny przy klasztorze św. Wincentego i wyznaczył nowy jarmark we Wrocławiu lewobrzeżnym (MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986, s. 110–112). Cf. supra, przyp. 27.

- GAWLAS 2015 = Sławomir Gawlas, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji miejskich na ziemiach polskich w 1. połowie XIII wieku*, „Archaeologia Historica Polona”, XXIII, 2015, s. 7–56
- GOLIŃSKI 1996 = Mateusz Goliński, *Działka miejska w śląskich źródłach pisanych (XIII–XVI w.)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, XLIV, 1996, 3, s. 333–342
- GOŁEMBNIK 2011 = Andrzej Gołębniak, *Rozwój osadnictwa otwartego i pierwsza lokacja miasta*, w: *Płock wczesnośredniowieczny*, red. Andrzej Gołębniak, Warszawa 2011, s. 217–278
- GWIZDAŁÓWNA 2015 = Jadwiga Gwizdałówna, *Miasteczko wawelskie w wieku XVIII. Problemy urbanistyczne*, „Studia Waweliana”, XVI, 2015, s. 109–141
- JUREK 2005 = Tomasz Jurek, *Przebieg lokacji Poznania*, w: *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red. Zofia Kurnatowska, Tomasz Jurek, Poznań 2005, s. 163–191
- KARA 2006 = Michał Kara, *Tron książęcy „ad sanctam Mariam” w Poznaniu w świetle ponownych dociekań analitycznych*, „Slavia Antiqua”, XLVII, 2006, s. 99–160
- KDM = *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. I–II, wyd. Franciszek Piekosiński, Kraków 1876, 1886
- KDMK = *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, cz. 2–4, wyd. Franciszek Piekosiński, Kraków 1882
- KŁOCZOWSKI 1971 = Jerzy Kłoczowski, *Kult św. Michała Archanioła w Polsce średniowiecznej*, „Zeszyty Naukowe KUL”, XIV, 1971, 4, s. 19–27
- KOCZERSKA 2002 = Maria Koczerska, *Związki kanoników krakowskich z mieszczaństwem Krakowa w XV wieku*, w: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. Halina Manikowska, Hanna Zaremska, Warszawa 2002, s. 161–174
- KOWALSKI 2000 = Marek Kowalski, *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków 2000
- KUTRZEBA 2009 (1902) = Stanisław Kutrzeba, *Handel Krakowa w wiekach średnich na tle stosunków handlowych Polski (1902)*, w: Stanisław Kutrzeba, *Finanse i handel średniowiecznego Krakowa*, oprac. Marcin Starzyński, Kraków 2009, s. 171–394
- LALIK 1962 = Tadeusz Lalik, *Zagadnienie „vitae communis” kapituł polskich XII wieku*, w: *Wieki średnie — medium aevum. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60. rocznicę urodzin*, red. Aleksander Gieysztor, Warszawa 1962, s. 99–110
- LB = *Joannis Dlugosz senioris canonici cracoviensis Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis nunc primum e codice autographo editus*, wyd. Aleksander Przeździecki, t. I, Cracoviae 1864
- LIBROWSKI 1994 = Stanisław Librowski, *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, t. I, Włocławek 1994
- LIBROWSKI 2000 = Stanisław Librowski, *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, Dział II: *Dokumenty w kopiańszach*, t. IV, Włocławek 2000
- MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1967 = Marta Młynarska-Kaletynowa, *Targ na Zielone Świątki*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, XV, 1967, 1, s. 25–32
- MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986 = Marta Młynarska-Kaletynowa, *Wrocław w XII–XIII wieku. Przemiany społeczne i osadnicze*, Wrocław 1986

- MPV = *Acta Camerae Apostolicae*, t. I: 1207–1344, wyd. Jan Ptaśnik, Cracoviae 1913 (Monumenta Poloniae Vaticana, I)
- NIEMIEC 2011 = Dariusz Niemiec, *Bruki na placach i ulicach średniowiecznego zespołu miejskiego Kraków–Kazimierz–Kleparz*, „Wratislavia Antiqua”, XIII, 2011: *Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta Europy Środkowej*, s. 275–289
- PIANOWSKI 1984 = Zbigniew Pianowski, *Z dziejów średniowiecznego Wawelu*, Kraków–Wrocław 1984
- PIEKALSKI 2014 = Jerzy Piekalski, *Praga, Wrocław i Kraków. Przestrzeń publiczna i prywatna w czasach średniowiecznego przełomu*, Wrocław 2014
- PLEZIA 1953 = *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, red. Marian Plezia, t. I, Wrocław 1953
- POLAK 2011 = Zbigniew Polak, *Płock średniowieczny — kontynuacja czy nowa jakość?*, w: *Płock wczesnośredniowieczny*, red. Andrzej Gołembnik, Warszawa 2011, s. 311–378
- PomUB = *Pommerellisches Urkundenbuch*, wyd. Max Perlbach, Danzig 1882
- RABĘCKA-BRYKCZYŃSKA 1984 = Irena Rabęcka-Brykczyńska, *Jatki rzeźnicze w Polsce w XIII–XIV wieku*, w: *Z problematyki badań nad produkcją i konsumpcją żywności w Polsce*, red. Irena Rabęcka-Brykczyńska, Tadeusz Sobczak, Wrocław 1984, s. 7–130
- RABIEJ 2005 = Piotr Rabiej, „Dokumenty i kancelaria Bolesława Wstydliwego, księcia krakowskiego i sandomierskiego”, Kraków 2005 [maszynopis pracy doktorskiej pisanej pod kierunkiem Bożeny Wyrozumskiej w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego]
- RADWAŃSKI 1975 = Kazimierz Radwański, *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*, Kraków 1975
- RAJMAN 2002 = Jerzy Rajman, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002
- RAJMAN 2004 = Jerzy Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczenie do roku 1333*, Kraków 2004
- RAJMAN 2012 = Jerzy Rajman, *Krakowska civitas soltysów Piotra i Salomona*, „Społeczeństwo Polski Średniowiecznej”, t. XII, red. Sławomir Górzynski, Warszawa 2012, s. 47–68
- ROŻEK 1983 = Michał Rożek, *Nie istniejące kościoły Krakowa*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, XXIII, 1983, 1–2, s. 95–120
- SIKORA 1980 = Franciszek Sikora, *Góra Lasoty*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, oprac. Zofia Leszczyńska-Skrętowa, Franciszek Sikora, Wrocław 1980, s. 826–827
- SKWIERCZYŃSKI 1996 = Krzysztof Skwirczyński, *Custodia civitatis. Sakralny system ochrony miasta w Polsce wcześniejszego średniowiecza na przykładzie siedzib biskupich*, „Kwartalnik Historyczny”, CIII, 1996, 3, s. 3–51
- SŁOŃ 2010 = Marek Słoń, *Miasta podwójne i wielokrotne w średniowiecznej Europie*, Wrocław 2010
- Stara i nowa Fara* 2003 = *Stara i nowa Fara*, red. Jacek Wiesiołowski, Poznań 2003 (Kronika Miasta Poznania, 2003, III)
- SZACHERSKA 1992 = Stella Maria Szacherska, *Płock — civitas vetus czy civitas cathedralis?*, w: *Społeczeństwo Polski Średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. V, red. Stefan Krzysztof Kuczyński, Warszawa 1992, s. 175–188

- SZYMA 2015 = Marcin Szyma, *Zanim powstała uczelnia — historia Okołu w murach Collegium Iuridicum zapisana*, w: Stanisław Andrzej Sroka et al., *Collegium Iuridicum*, Kraków 2015, s. 29–35
- SZYMAŃSKI 1995 = Józef Szymański, *Kanonikat świecki w Małopolsce od końca XI do połowy XIII wieku*, Lublin 1995
- Śródmiejska katedra 2010 = *Śródmiejska katedra. Kościół św. Marii Magdaleny w dziejach i kulturze Wrocławia*, red. Bogusław Czechowicz, Wrocław 2010
- TOMKOWICZ 1908 = Stanisław Tomkowicz, *Wawel*, t. I: *Zabudowania Wawelu i ich dzieje*, Kraków 1908 (Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej, IV)
- TRAWKOWSKI 1958 = Stanisław Trawkowski, *Olbin wrocławski w XII wieku*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, XX, 1958, s. 69–106
- TRAWKOWSKI 1962 = Stanisław Trawkowski, *Taberny płockie na przełomie XI i XII wieku. W sprawie zakresu obrotu towarowo-pieniężnego*, „Przegląd Historyczny”, LIII, 1962, 4, s. 731–744
- TYSZKA 2001 = Przemysław Tyszka, *Obraz przestrzeni miejskiej Krakowa XIV–XV wieku w świadomości jego mieszkańców*, Lublin 2001
- WYROZUMSKI 1992 = Jerzy Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992 (Dzieje Krakowa, I)
- WYROZUMSKI 1993 = Jerzy Wyrozumski, *O potrzebie badania najstarszych patrocinów*, „Kwartalnik Historyczny”, C, 1993, 4, s. 66–68
- ZAITZ 2006 = Emil Zaitz, *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Krakowa*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*, red. Elżbieta Firlet, Kraków 2006, s. 220–272
- Zbiór dokumentów* 1975 = *Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka*, t. I: *1065–1495*, wyd. Stella Maria Szacherska, Warszawa 1975
- ZDANEK 2001 = Maciej Zdanek, *Proces implantacji opactwa cystersów w Mogile*, „Nasza Przeszłość”, XCVI, 2001, s. 515–549

Kraków in pre-location period in the light of Bolesław the Chaste's document dated on 10 May 1264

The article makes a contribution to research into the history of the Kraków settlement in the period preceding the granting of the Magdeburg Law charter to Kraków in 1257. The author begins with a detailed critical analysis of the document issued by Bolesław the Chaste for the Collegiate Church of St. Michael on the Wawel Hill in 1264 and granting the canons an annual income of five *grzywnas* (marks) of silver from the rent of the chartered city of Kraków. The endowment was to compensate the canons for the losses suffered as a result of the granting of the charter to Kraków in 1257. The Collegiate Church of St. Michael was one of the oldest and wealthiest churches within the Kraków settlement. Bolesław's diploma suggests that before the granting of the charter to Kraków the church had had at its disposal two butcheries, three plots of land as well as income from an unspecified number of inns in Kraków. Most scholars believe that the property of the church described in the 1264 document had been granted to the canons shortly before the duke's diploma was issued, during the period of Kraków's so-called first founding, most likely undertaken in the 1220s by Leszek the White. The present author disagrees with such a view and formulates his own interpretation according to which the property of the church described in 1264 originated in the Early Middle Ages and may have been located outside the city as defined in the charter, within the suburbs of Wawel. Such a conclusion is of great significance to the study of the Kraków settlement and urban relations in the period preceding colonisation under German law.